

CONTRIBUȚII BĂNĂȚENE LA MAREA UNIRE

Dumitru Tomoni*

Cuvinte cheie: *Banat, Făget, Primul Război Mondial, Făurirea României Mari.*

Keywords: *Banat, 1st World War, Establishing of Greater Romania.*

Asemenea indivizilor ce simt nevoia să se raporteze la momente relevante din viața lor și popoarele, în parcursul lor istoric, cunosc evenimente cruciale, zile astrale, ce au marcat profund sensul și evoluția popoului respectiv. O astfel de zi este ziua de 1 Decembrie 1918. Prin hotărârea cu adevărat istorică luată în această zi la Alba Iulia de cei 1228 de delegați ai Ardealului și Banatului, un vis secular, de jalea căruia „ne-au răposat și moșii și părinții”, cum patetic se exprima poetul Octavian Goga, devenea realitate istorică.

Realizată la sfârșitul primului război mondial, în condițiile prăbușirii Monarhiei Austro-Ungare, Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România s-a făcut nu fără un important tribut de sânge. O contribuție semnificativă în acest sens și-au adus-o și locuitorii Nord-Estului Banatului. Pe lângă eroii războiului, mărturie peste ani fiind monumentele ridicate aproape în fiecare localitate, s-au jertfit și alți locuitori în condiții absolut dramatice pentru ca să fie posibilă ziua de 1 Decembrie 1918.

De aceea, evocarea acestor evenimente, acum la 90 de ani de la desfășurarea lor, este nu numai obligație dar și o datorie de conștiință față de eroismul și sacrificiul celor care au participat la derularea lor.

Făurirea României Mari, opțiune și speranță pentru generații de români, a avut efecte notabile și în Nord-Estul Banatului. Percepția și mobilizarea din această zonă istorico-geografică, bine individualizată, s-a modificat în funcție de evoluția istorică.

Izbucnirea primului război mondial, la 28 iulie 1914 prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, a înrăutățit considerabil și situația satelor din zona Făgetului. Războiul a avut urmări dintre cele mai grele asupra populației sătești datorită dificultăților materiale multiple pe care le-a generat și a intensificării politicii de

deznaționalizare promovate de cercurile dominante austro-ungare. Potrivit legilor adoptate în 1914, guvernul și autoritățile locale puteau interveni în producerea și desfacerea mărfurilor, în stabilirea prețurilor și repartizarea forțelor de muncă, potrivit necesităților producției de război. Începând din anul 1915 au fost formate comitete comunale conduse de solgăbirăi, cu sarcina de a susține prin toate mijloacele producția de război și cu dreptul de a recurge în acest scop la forța armată¹.

Printr-o ordonanță dată de contele Tisza, șeful guvernului maghiar, la 14 ianuarie 1915, fiecare producător era obligat să anunțe cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz care-i prisoseau, pentru a fi vândute, cu prețurile stabilite de autorități. Cei care le ascundeau urmau a fi pedepsiți cu închisoare – 2 luni – și amendă – 600 coroane².

În ianuarie 1916 s-a hotărât rechiziționarea rezervelor de făină și grâu³, iar la sfârșitul anului s-a trecut și la rechiziționarea slăninei și untului din toate gospodăriile. Se lăsau doar 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an⁴.

În vara anului 1917 s-a hotărât ca întreaga recoltă să fie sechestrată. Țăranii erau obligați să strângă recolta și apoi să declare cantitățile obținute. Din întreaga cantitate își puteau păstra 15 kg /lună pentru persoanele ce au trecut de 15 ani și 12 kg/lună pentru celelalte. Restul produselor cerealiere erau puse sub sechestru, urmând a fi predate pentru producția de război⁵.

Acțiunea de rechiziționare se desfășura fără milă și era de multe ori însoțită de abuzurile autorităților locale. La Drăgsinești, pretorul „bătea oamenii cu biciul ... Rechizițiile se făceau zilnic: bucate, vite, nime nu te întreba: cu

¹ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908-1921*, București (1967), 242.

² *Drapelul*, an. XV, nr.3 din 6/19 ianuarie, (1915), 3.

³ *Idem*, an. XVI, nr.3, din 5/18 ianuarie, (1916), 2.

⁴ *Idem*, an. XVII, nr.11, din 26 ianuarie/8 februarie, (1917), 3.

⁵ *Idem*, an.XVII, nr.96, din 2/15 septembrie, (1917), 2-3.

* Liceul Făget, jud. Timiș, e-mail: dtomoni@yahoo.com.

voie să cineva? Dacă o vorbă se zicea era pe loc deținut sau trimis pe front”⁶. Aceleași abuzuri sunt consemnate și la Tomești, unde “fostul notar Ruzicska și primar Berger nu distribuiau sarea, tutunul și făina trimisă pe seama locuitorilor”⁷.

Starea de nemulțumire era sporită și de specula efectuată de unii comercianți cu produsele de strictă necesitate pentru gospodăriile țărănești, cât și de distribuirea nedreaptă a produselor naționalizate și a puținelor ajutoare acordate de stat văduvelor și orfanilor de război⁸. Specula se făcea în colaborare cu unii comercianți, în cea mai mare parte evrei, prin prăvăliile cărora se desfăceau mărfurile deficitare, la prețuri mult ridicate, deși se primeau direct de la stat cu prețuri fixe. Nu întâmplător în toamna anului 1918 printre primii care au căzut victime violențelor populației revoltate s-au numărat astfel de comercianți din Făget și din alte comune învecinate.

Pe lângă produsele de strictă necesitate au fost rechiziționate spre a fi topite și folosite în industria de armament și clopotele de aramă ale multor biserici din zona Făgetului.

Autoritățile austro-ungare au declanșat un adevărat val de represiune împotriva frunțașilor satelor – îndeosebi preoți și învățători -, de supraveghere neîncetată a oricărei manifestări românești. Mulți frunțași au fost internați în lagăre de concentrare departe de casă, pentru a fi izolați de popor, orice reuniune sau manifestare românească fiind interzisă, iar învățământul românesc în permanență supravegheat⁹.

Nici românii din zona Făgetului n-au fost scutiți de un astfel de tratament. Astfel, preotul Victor Iclozan din Băsești, cât și învățătorul Ioan Petrescu din aceeași localitate, au fost mobilizați și trimiși pe front¹⁰. Aceeași soartă au avut-o și învățătorii Dănilă Ilițescu, atunci învățător în Ramna, și Ioan Simion Caba din Curtea¹¹, ambii reprezentanți de frunte ai locuitorilor din zona Făgetului la Alba Iulia. Serafim Băian și

publicistul Ion Clopoțel din Margina au fost întemnițați de autoritățile austro-ungare, iar inginerul Adrian Diaconovici din Făget, învățătorul Nicolae Popovici din Bătești și țărani Petru Brezovan și Ion Nicorescu din Pietroasa au fost deportați și internați în lagăre¹².

Preotul Gheorghe Gârbacea din Brănești și soția lui Iosif Capotescu, voluntar în armata română, au fost puși sub pază politică (domiciliu forțat)¹³, fiind împiedicați să părăsească localitatea și obligați a se prezenta zilnic în fața autorităților.

Autoritățile austro-ungare ripostează cu duritate față de orice manifestare a sentimentelor naționale. În ciuda faptului că depășiseră vârsta încorporării, 5 țărani din Poieni au fost trimiși pe front, pentru că, la o horă țărănească, au îndrăznit să afirme că “în curând vor juca laolaltă hora cu toți românii”¹⁴. Mai mulți locuitori din Gladna Română au fost condamnați la câte 15 zile închisoare pentru că au purtat în alaiul de nuntă drapelul românesc¹⁵.

Intrarea României în Război, în vara anului 1916, alături de Antanta, a sporit represiunea autorităților și tensiunea în rândul populației românești. Se trecea brusc “de la nădejdea luminoasă la cea mai neagră dezamăgire, totul în ritmul ofensivei și defensivei românești”¹⁶.

Aceeași stare de spirit o aveau și românii din Făget și din comunele din zonă. Directorul școlar de mai târziu, Vasile Olariu consemna: “la intrarea în război a României făcându-se tranșee de război și pe Valea Begheiului pe la Bujor – Răchita – Făget-Coșava, s-au mai înviorat sufletele românești că va reînvia gloria străbună și se vor vedea măsurându-se pentru dreptate strănepoții lui Traian cu ai lui Arpad. Mare bucurie și dulci speranțe făceau să fredoneze cuvintele: “Ciocârlie, mută-ți cuibul că vine badea cu plugul”... Mare decepție și durere sufletească au cauzat retragerile române și căderea Bucureștilor. Ungurii și jidanii triumfau și arborau pe case tricolorul roșu-alb-verde. Apatie și deznădejde cuprinse sufletele neorientate ale românilor. Așa au rămas până la prăbușirea opresorilor”¹⁷.

⁶ Arhiva Muzeului Banatului, Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Drăgșinești, nr. 59.

⁷ *Ibidem*, dosar Tomești, nr. 193.

⁸ Ioan Munteanu, Noi date privind mișcarea socială și națională a țăranimii bănățene în toamna anului 1918. *SIB*, Timișoara, nr. 6-7, 115.

⁹ Direcția județeană Timiș a Arhivelor Naționale (în continuare DJATN...) Fond “Familial Aurel Cosma”, dosar 144, f.126.

¹⁰ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, M.B.T. dosar Băsești, nr.10.

¹¹ Ioan S. Caba, *Memorii*, 1934 (Manuscris) Mulțumesc și pe această cale domnului prof. Petru Ursulescu pentru copia xerox a manuscrisului de 136 pagini.

¹² Ioan Munteanu, Vasile M. Zabercea, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara (1992), 79-84.

¹³ *Ibidem*, 84.

¹⁴ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, M.B.T., dosar Poieni, nr. 15.

¹⁵ *Ibidem*, dosar Gladna Română, nr. 86.

¹⁶ Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica “măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița (1995), 67.

¹⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

Preotul Eugen Sudreșianu din Coșteiul de Sus, participant direct la aceste evenimente, mărturisea o stare de spirit asemănătoare: “atunci când în luna lui august a an(ului) 1916 frații din Vechiul Regat au intrat în războiul mondial ca să ne dezrobească de sub jugul milenar, poporul din această comună a avut ferma convingere că ceasul mântuirii a sosit (...). Pe aici și prin împrejurime – Coșești, Coșevița, Margina – și în alte locuri se făceau tranșee, căci românii erau așteptați în tot momentul să ajungă și pe aici...”¹⁸.

De aceea, capitularea necondiționată a Austro-Ungariei, sfârșitul războiului și vestea încheierii păcii vor produce mare bucurie și în zona Făgetului. Potrivit relatărilor protopopului Sebastian Olariu, la aflarea acestor vești “poporul român din Făget, cuprins de cea mai mare bucurie a cutreierat străzile orașului, în frunte cu preotul și învățătorul, cu cântări patriotice și cuvântări despre însemnătatea momentului”¹⁹. Cu același entuziasm au fost întâmpinați în toate localitățile soldații întorși de pe front, în cinstea cărora se organizau hore și festivități speciale. Bucuria revederii era imensă, iar cântecele naționale ascultate după ani de interdicție storceau lacrimi de bucurie. Nu după multă vreme, însă, starea de spirit se schimbă în mod radical. Cauzele acestei schimbări sunt multiple, reflectând atât situația grea, la limita umilinței, îndurată de locuitori în anii războiului cât și conștiința prăbușirii unei lumi depășite de mersul evenimentelor.

Asemenea majorității localităților din Banat și Ardeal și zona Făgetului trece printr-o perioadă frământată cu ample acțiuni populare. În fruntea nemulțumirilor se aflau soldații întorși de pe front, pătrunși de spiritul revoltei, ce au găsit în localitățile lor o justificată stare de nemulțumire împotriva celor ce controlau economia locală și reprezentau autoritățile austro-ungare. Au fost vizați, în primul rând, notarii, pretorii, primarii și jandarmii ce au dovedit un zel exagerat în rechiziționarea produselor țărănești, au comis nenumărate abuzuri cu prilejul mobilizărilor și aplicării ordonanțelor de război, au supus familiile celor plecați pe front la numeroase umilințe. În conștiința revoltaților, ei reprezentau un regim străin, nedrept și asupritor. La Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești sunt devastate sediile notariale și notarii alungați²⁰, iar la Bunea Mare

primarul a fost ucis²¹. Revolta locuitorilor din Bunea Mare nu a putut fi stăvilită nici de intervențiile preotului și învățătorului din sat. Mai mult pentru a-și salva viața și aceștia au fost obligați să fugă peste păduri. Atât la Făget, cât și în multe localități din zonă sunt date jos însemnele statului maghiar aflate pe sediile instituțiilor publice.

Sunt atacate și devastate depozitele pentru armată ce adăposteau mari cantități de cereale și alimente rechiziționate de la țărani, magazinele și prăvăliile comercianților, localurile și magazinele unor societăți capitaliste existente la sate, ce conțineau bunuri de strictă necesitate de care țăranii duceau mare lipsă sau pentru procurarea cărora erau supuși unei nemiloase specule. În unele localități furia nemulțumiților se revarsă și asupra pădurarilor și funcționarilor de la Ocoalele Silvice, în cea mai mare parte maghiari sau evrei.

Chiar în primele zile ale lunii noiembrie țăranii din Margina, Coșava, Curtea și Românești, întorși de pe front și confrunțați cu foametea, lipsurile, aroganța și abuzurile autorităților depășite de mersul evenimentelor au jefuit și devastat magazinele și depozitele acestor sate, luând alimente și îmbrăcăminte. În zilele de 3 și 4 noiembrie muncitorii de la Fabrica Margina datorită salariilor foarte mici și mizeriei în care erau obligați să lucreze “au spart magazinele fabricii și au împărțit gratuit făină și slănină sătenilor din vreo câteva localități care se duceau la târg la Făget”²². În același timp au fost devastate locuințele funcționarilor fabricii, unde s-au găsit cantități mari de alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, dosite pentru a fi vândute la prețuri de speculă.

Tot în 4 noiembrie și locuitorii din Tomești și-au împărțit alimentele din depozitele comune și au pătruns cu forța în localul primăriei. Speriate, autoritățile au fugit în pădure și au cerut ajutor de la primpretorele din Făget, dar ajutorul cerut nu putea veni, pentru că și Făgetul se confrunta cu aceleași evenimente.

Pentru a preîntâmpina o revoltă populară, autoritățile au amânat tradiționalul târg de Sfântul Dumitru, ce trebuia să se țină la 26 octombrie. Totuși acesta a avut loc în ziua de 4 noiembrie, când au venit la Făget locuitori din întreaga zonă. Printre ei erau foarte mulți soldați întorși de pe front, nemulțumiți de situația existentă și dornici de a-și face dreptate. Ei au

¹⁸ *Ibidem*, dosar Coșteiul de Sus, nr. 54.

¹⁹ *Ibidem*, dosar Făget, nr. 77.

²⁰ *Ibidem*, dosar Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești.

²¹ *Ibidem*, dosar Bunea Mare, nr. 34.

²² *Românul*, Arad, an.VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie, (1918), 3.

fost primii care au devastat magazinele comercianților David Klein și Rafael Maylender, împărțindu-și proviziile. În sprijinul comercianților intervin jandarmii și Garda maghiară, trăgând în mulțimea lipsită de apărare, găsindu-și astfel moartea 11 bărbați, 4 femei și un copil de 5 ani²³. Cadavrele au fost strânse de pe străzi și duse cu carul la cimitirul ortodox unde au fost înhumați într-o groapă comună. Cu siguranță că numărul răniților era și mai mare, fără însă a se putea preciza. Șocul produs de acest adevărat masacru va duce la exagerarea numărului victimelor. Gazeta "Arad es Videke" din 7 noiembrie 1918 vorbea de 104 morți²⁴, iar Constantin Kirițescu, într-o istorie consacrată războiului pentru întregirea neamului, amintea de peste 100 de morți²⁵.

Între cei uciși au fost și oameni din Coșteiul de Sus, unde soldații întorși de pe front au spart vagoanele și butoaiile de țiucă ale firmei "Deutsch Iacob și Co" din Făget²⁶. Printre victime s-au numărat și doi răniți din Brănești și o femeie Silvia Moldovan împușcată în Făget și care, deși nu era moartă, fusese îngropată alături de cei uciși. Soțul, participant la acest eveniment înfrorător, moare peste trei zile lăsând două fete orfane²⁷.

Dincolo de cifra reală a morților și răniților, un lucru rămâne cert: măcelul din 4 noiembrie 1918 a fost cel mai sângeros eveniment din istoria modernă a Făgetului. Peste ani, directorul școlii din Făget, Vasile Olariu, profund marcat de cele petrecute în 4 noiembrie și în zilele următoare căuta să găsească o explicație. Ea rămâne valabilă și pentru istorie: după retragerea armatei austro-ungare din Banat și concentrarea jandarmilor la sediile de plase, "a urmat o stare de tranziție în "ex-lex". Acestea au găsit poporul nepregătit. Între soldații reînțorși din război mulți care au operat în Rusia chiar și cu armata roșie, infiltrați de bolșevism, au lătit molima și celor de acasă. Având poporul libertatea "nelimitată" și mai având încă de-a face cu funcționarii reprezentanți la periferii ai opresorilor care în cursul războiului l-au pus la robotă și l-au recvirat și i-au dat să mănânce

familia acasă în porțiuni foarte reduse, având și magazinele evreiești, protejate de opresori care le-a sustras zahărul, tutunul, etc. eară alte articole de necesitate le-au scumpit foarte, poporul a pornit să-și facă lege"²⁸. Reacția extrem de violentă a autorităților de atunci față de niște oameni neînarmați n-o poate înțelege nici dascălul făgetean, considerându-i pe cei ce au tras "lupi setoși de sânge românesc". Cu aceeași durere Vasile Olariu consemna pentru istorie: "Este de neiertat nepăsarea autorității române care a lăsat vampirii sângelui românesc nepedepsiți, ba încă unii sunt chiar în servicii publice"²⁹.

Din păcate tributul de sânge plătit de românii din zona Făgetului pentru a fi liberi și a se unii cu ceilalți frați, nu se va opri aici. În zilele următoare revolta cuprinde și alte localități, nemulțumiri și răzvrătiri țărănești consemnându-se la Sintești, Breazova, Traian Vuia, Susani, Sudriaș etc³⁰. În fața acestei situații autoritățile sunt cuprinse de panică, mai ales că, așa cum remarcă comitele suprem al comitatului Caraș-Severin într-un raport trimis ministrului naționalităților din Ungaria, acțiunile nu sunt provocate de "elemente turbulente, ci de cetățenii români care consideră că, în conformitate cu politica Guvernului popular, puterea publică aici trebuie să le aparțină, întrucât sunt majoritari"³¹. Intensitatea și amploarea acțiunilor țărănești desfășurate în zona Făgetului au pus în mare încurcătură autoritățile locale. Îngrijorat de soarta regimului pe care îl apăra, comandantul unității de jandarmi din Lugoj raporta forurilor superioare că în plășile Lugoj, Făget și Birchiș, acțiunile țărănimii nu puteau fi împiedicate de forțele de care el dispunea și cerea sporirea efectivului de jandarmi³². Solicitarea rămâne fără răspuns deoarece în urma dispoziției ministrului de război de a trimite soldați staționați în comitat, în localitățile lor de origine, ordinea putea fi menținută în reședința comitatului doar cu ajutorul jandarmilor. Pentru a face față acestor situații se trece imediat la sporirea efectivelor gărzilor maghiare.

²⁸ *Ibidem*, dosar Făget, nr. 77.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Dan Popescu, *Aspecte din lupta muncitorimii și țărănimii bănățene pentru libertate socială și națională* (1918). *Tibiscus*, Timișoara, nr. 1, (1970), 89.

³¹ 1918, *la români. Documente externe, 1916-1918*, vol. II, București (1983), 1200 (în continuare: 1918 la români).

³² V. Popeangă, *Destrămarea aparatului administrativ în Banat, în timpul luptei pentru Unire (Toamna anului 1918)*. "Studii și articole de istorie", vol. XIII, București (1969), 53.

²³ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

²⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a-II-a, București (1963), 433.

²⁵ Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. III, ediția a-II-a, București, f.a., 374.

²⁶ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Coșteiul de Sus, nr. 54.

²⁷ *Ibidem*, dosar Brănești, nr. 24.

Prevestind parcă măsurile represive luate de autorități în disperare de cauză, "Drapelul" făcea apel la răbdare și liniște pentru că "acum când ar trebui să ne bucurăm de pace, să nu se reverse pe satele noastre jale nouă și cumplită"³³.

Ignorând acest apel, autoritățile au intervenit cu asprime și lipsă de discernământ, săvârșind numeroase abuzuri și chiar acte teroriste. În 5 noiembrie au sosit din Timișoara în Margina cu un tren special 30 de soldați și 3 ofițeri, care au terorizat și jefuit populația, fără a întreprinde nici o cercetare. La plecare soldații, care erau de fapt mercenari din Timișoara, plătiți cu 50 de coroane de către conducătorii fabricii, au arestat 7 locuitori și i-au luat la Timișoara sub învinuirea participării la devastările din 3 și 4 noiembrie³⁴.

În zilele următoare zona Făgetului va fi terorizată de Garda maghiară din Făget. În dimineața zilei de 6 noiembrie, 25 gardiști ajung în Breazova pentru a pedepsi pe cei care au participat la evenimentele de la Margina. Întâlnind 2 locuitori care aduceau lemne cumpărate de la fabrica din Margina, deschid foc asupra lor împușcându-i. După ce maltratează mai mulți cetățeni îl arestează pe Arsene Gligor, îl duc în fața primăriei și-l împușcă în ciuda intervenției care pledează pentru nevinovăția celui arestat. Pentru a menține starea de teroare instalează în fața casei preotului Ioan Alexandrescu și în fața primăriei câte o mitralieră³⁵.

Zguduitoare și în același timp revoltătoare au fost abuzurile săvârșite de autorități în acele zile fierbinți la Făget, relateate cu lux de amănunte de avocatul George Gârda printr-o scrisoare trimisă ziarului *Românul* din Arad și publicată sub titlul "Bașbuzucii din Făget"³⁶. La 8 noiembrie mai mulți membrii ai Gărzii maghiare au mers la Românești și au arestat 6 români participanți la evenimentele de la Margina și pe Ion Meza din Groși, pentru a-i trimite cu un tren de marfă la Timișoara. Arestații au fost duși însă la Făget și a doua zi, cu acordul jandarmilor, fără judecată, au fost împușcați într-o grădină, în spatele primăriei, iar cadavrele, după ce au fost jefuite, au fost aruncate într-o groapă comună. Abia după constituirea gărzii naționale române din

Făget și dezarmarea celei maghiare, familiile celor uciși au putut veni la Făget pentru a-și dezgropa morții și a-i înmormânta creștinește în cimitirul ortodox din localitate³⁷.

Peste două zile 15 soldați, în frunte cu un ofițer, au mers la Sintești pentru a pedepsi pe cei care nu s-au supus ultimatumului dat de șeful gării din Margina de a înapoia în 24 de ore lucrurile luate de la funcționarii fabricii. Au fost aduși la primărie legați vinovați și nevinovați și bătuți până la sânge. Numai intervenția Gărzii Naționale Române din Făget - constituită între timp pentru a pune capăt acestor samavolnicii -, în frunte cu medicul Axente Iancu³⁸, învățătorul Dănilă Ilișescu și Victor Feneșiu a oprit săvârșirea altor crime și nelegiuiri³⁹.

În zilele următoare Garda maghiară din Făget s-a deplasat la Pietroasa pentru a-i pedepsi pe cei care au atacat proprietatea moșierului Simeon Papp și depozitele de lemn din localitate. Numai intervenția sătenilor i-a salvat pe cei 8 arestați de la moarte⁴⁰. Aceeași gardă se deplasează la Poieni obligând populația să se refugieze prin păduri pentru a scăpa de represalii⁴¹.

Indiscutabil, Garda maghiară din Făget trebuia să acopere lipsa de autoritate și să mențină controlul în toată zona Făgetului. De aceea, la mijlocul lunii noiembrie, garda ajunge în gara Susani, pentru a-i pedepsi pe cei care au luat lemne din depozitul situat la marginea satului. Îndrumați de fiul cantonierului din gara Susani gardiștii deschid foc asupra celor 17 locuitori adunați în localitățile învecinate⁴².

Mișcările desfășurate în prima jumătate a lunii noiembrie, în zona Făgetului au avut, în primul rând, un caracter social găsindu-și cauzele în sărăcia și lipsurile provocate de război. În condițiile în care reprezentanții autorităților locale și proprietarii de magazine și

³³ *Drapelul*, an.XVIII, nr. 113 din 23 oct/5nov., (1918), 1.

³⁴ *Românul*, an.VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie, (1918), 3.

³⁵ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Breazova.

³⁶ *Românul*, an.VII, nr. 34 din 8/21decembrie, (1918), 3; vezi și *Ziarul "Românul" și Marea Unire*, București (1988), 406-408.

³⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77. Au fost împușcați în cap sau în piept Dionisie Pandurescu (24 ani), Gligor Muntean (39 ani), Arsenie Dragoș (34 ani), Ion Florea (24 ani), George Petric (24 ani), Dumitru Stănilă (22 ani) și Ion Meza (28 ani).

³⁸ Doctorul Axente Iancu și-a făcut studiile la Paris ajungând profesor universitar în Cluj și directorul Azilului de copii din aceeași localitate. S-a remarcat prin publicarea în numeroase studii, lucrări și cursuri universitare (cf. *Răsunetul*, Lugoj, an. XI, nr. 48 din 27 noiembrie, (1932), 2).

³⁹ DJTAN, Fond Prefectura Severin, dosar 74/1920, f. 42. Vezi și *Românul*, an. VII, nr. 6 din 2/15 noiembrie, (1918), 3.

⁴⁰ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Pietroasa, nr. 148.

⁴¹ *Ibidem*, dosar Poieni, nr. 150.

⁴² *Ibidem*, dosar Susani, nr. 183.

depozite erau în cea mai mare parte unguri sau evrei, aceste mișcări au și un caracter național. În urma intervenției brutale a autorităților aceste mișcări populare devin mișcări politice.

Pentru menținerea ordinii și oprirea fărâdelegilor comise de jandarmi și membrii ai gărzilor maghiare, după aceste evenimente, se vor constitui în întreaga zonă a Făgetului Gărzi Naționale Române și Consilii Naționale Comunale, organe revoluționare ce au avut un rol însemnat în pregătirea celui mai mare 1 Decembrie din istoria neamului.

Alcătuite din reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, consiliile au preluat sarcina organizării întregii vieți economice, sociale și administrative a localităților, înlocuind instituțiile vechi, slujitoare ale unor interese străine românilor⁴³.

Paralel cu activitatea de constituire a consiliilor locale se desfășoară și cea de înființare a gărzilor naționale române pentru menținerea ordinii și stăvilirea nelegiuirilor și atrocităților comise de rămășițele disperate ale jandarmeriei și ale gărzii maghiare. Gărzile naționale erau formate în special din soldați întorși de pe front, dar și din muncitori, țărani și intelectuali care s-au înscris de bunăvoie. Comandantul gărzii trebuia să fie un ofițer ori în lipsă un subofițer. Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcăminte civilă, trebuiau însă să poarte o banderolă tricoloră la brațul stâng cu inscripția "Garda națională română". Armamentul era adus de pe front sau preluat de la jandarmeriile comunale și de la gărzile maghiare dezarmate. În gardă erau primite numai elemente de cea mai mare încredere. Alimentarea și salarizarea gardiștilor erau asigurate prin contribuții benevole ale populației⁴⁴.

Acțiunile teroriste ale Gărzii maghiare din Făget, întreprinse în întreaga zonă a Făgetului, cu sprijinul direct al autorităților depășite de evoluția evenimentelor, a grăbit constituirea gărzilor românești în Făget și în cea mai mare parte a localităților din zonă.

Garda Națională Română din Făget ce a funcționat până la venirea trupelor franceze avea un efectiv de 60-80 de oameni, fiind condusă de tehnicianul silvic Dinu Popescu. La început a funcționat alături de cea maghiară stabilindu-se în acest sens o linie de demarcație. Conviețuirea a fost de scurtă durată, pentru că în urma

fărâdelegilor comise de gardiștii maghiari în localitățile învecinate, aceștia vor fi dezarmați de garda românească. Avocatul George Gârda a fost numit comandant suprem al gărzilor naționale din plășile Făget și Birchis, având un rol important în înființarea primului batalion românesc din Lugoj⁴⁵.

Asemenea Făgetului, gărzi românești s-au înființat în majoritatea localităților din zonă. Preotul Victor Iclozan din Băsești, participant activ la aceste evenimente descrie cu lux de amănunte momentul înființării gărzii românești din localitate. La 20 decembrie 1918, preotul și învățătorul din Băsești i-a chemat pe săteni la școală la o adunare populară. După prezentarea generală a evenimentelor și a semnificației momentului s-a hotărât înființarea gărzii naționale. "Momentul era solemn, toți cei de față au depus jurământul de credință pentru statul român. La depunerea jurământului a fost adus cu mare însuflețire și un steag tricolor, pe care l-a ținut serg. Isaie Icobescu. În timpul depunerii jurământului mulți bătrâni plâneau de bucurie"⁴⁶. Sub conducerea sublocotenentului Emil Iclozan, garda asigura paza comunei atât ziua cât și noaptea. În ciuda faptului că deținea doar o singură armă militară, garda a reușit să mențină ordinea în localitate. Mai mult, la 12 februarie 1919 gardiștii din Băsești au blocat un transport ilegal de 10 căruțe încărcate cu făină de grâu, trimise de inginerul silvic Früstök din Făget spre Lugoj. Făina confiscată a fost trimisă armatei române aflate în localitatea Zam. Tot cu ajutorul gărzii naționale s-au făcut mai multe poduri în comună.

Existența gărzilor românești a salvat localitățile respective de jafurile unor trupe rătăcite austro-ungare sau de abuzurile jandarmilor unguri. Astfel, în Gladna Română, garda s-a așezat în jurul comunei "auzind că jandarmii unguri jefuiesc pe românii din comuna Gladna Montană." Prezența gardiștilor i-a descurajat pe jandarmi salvând localitatea de un eventual jaf⁴⁷.

Localitățile mici, cu un număr redus de bărbați se asociau pentru a forma împreună o gardă națională. Așa a fost cazul localității Mâtnicul Mic unde garda românească ce-și avea "terenul de activitate în raza a 7 comune era înființată din oamenii cei mai de seamă ai comunelor și cei mai culti. Conducerea o aveau

⁴³ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București (1983), 84.

⁴⁴ William Marin, Ion Munteanu, Gheorghe Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara (1968), 147.

⁴⁵ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar Băsești, nr. 10

⁴⁷ *Ibidem*, dosar Gladna Română, nr. 111.

persoanele fruntașe ale comunelor. Aceste gărzii aveau rolul de a apăra comunele atât interiorul cât și exteriorul lor (...) chiar bunurile lor de oamenii vecini care erau răufăcători (stricăcioși) care căutau să fure gospodăriile sau chiar prin păduri sau izlazuri făceau pagube”⁴⁸.

Și în zona Făgetului, consiliile și gărzile naționale au avut un rol important în pregătirea participării la Marea Unire⁴⁹. Ele au asigurat liniștea și ordinea necesare organizării adunărilor electorale a căror menire era aceea de a-și trimite delegații la Alba Iulia pentru a hotărî soarta Banatului și Ardealului.

Într-adevăr, la 7/20 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central hotărâ ținerea Adunării Naționale pe ziua de 18 noiembrie/1 decembrie la Alba Iulia. Textul convocării subliniind marea însemnătate a adunării remarcă: “Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii a scos și neamul românesc din întunericul robiei la lumina conștiinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți”⁵⁰. Convinși că decretarea unirii o puteau face numai reprezentanții tuturor claselor și categoriilor sociale, în convocare se sublinia că la Adunarea Națională sunt invitați să participe reprezentanți ai clerului celor două confesiuni românești, ai societăților culturale, ai școlilor medii, ai reuniunilor învățătoarești și de meseriași, ai gărzilor naționale și, în fine, fiecare circumscripție electorală din Banat și Ardeal urma să trimită câte 5 delegați, aleși de obștea populară⁵¹.

Urmand îndemnul convocării și locuitorii așezărilor din zona Făgetului își vor desemna delegații pentru Alba Iulia. La 14/27 noiembrie 1918 se întrunește la Făget adunarea electorală a cercului electoral Făget/Birchiș, prezidată de protopopul Sebastian Olariu. Adunarea alege cu unanimitate de voturi drept delegați pe George Gârda, Victor Feneșiu, și Vasile Iancu din Făget, iar ca supleanți pe Ioan Stoian din Sintești, Dumitru Bejinar din Bujor și Solomon Togerescu din Curtea⁵².

În aceeași zi Reuniunea de cetire și cântare a plugarilor români din Făget îl alege pe învă-

țătorul Dănilă Ilițescu s-o reprezinte la Alba Iulia⁵³, iar Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși din protopopiatul Făgetului îi desemnează pe învățătorii Ioan Ionași din Margina și Traian Mihailovici din Sintești⁵⁴. În următoarele 3 zile s-au făcut astfel de alegeri în marea majoritate a localităților din zona Făgetului. Din cauza situației speciale existente în Banat, formularele tip de credenționale nu au putut ajunge în toate localitățile din zona Făgetului pentru a fi completate. De aceea unii delegați au plecat la Alba Iulia cu *Mandate* sau *Credenționale* scrise de mână și redactate sub presiunea trăirilor efective⁵⁵.

Cu speranța și bucuria înfăptuirii marelui ideal național au plecat și reprezentanții făgețenilor la Alba Iulia. Cu toții realizau marea semnificație a momentului. Semnificative în acest sens sunt și consemnările fruntașului bănățean Valeriu Braniște: “Un fior sfânt cutremură astăzi toate inimile românești la gândul măreței adunări de la Alba Iulia, unde după veacuri de patimi și robie este chemat poporul românesc să-și proclame libertatea sa națională. Va fi o zi istorică, o zi neuitată în viața poporului, o zi de la care se va data o nouă epocă. O zi pe care o vor aminti urmașii îndepărtați cu evlavie și admirație”⁵⁶.

Și pentru delegații românilor din zona Făgetului prezența la Alba Iulia n-a fost doar un act de voință și responsabilitate ci și unul de curaj. Atât trupele maghiare, cât și cele sârbești care potrivit Convenției de Armistițiu de la Belgrad, primiseră mandat din partea Antantei de a intra în Banat, au împiedicat prin toate mijloacele plecarea spre orașul unirii. Din cauza trupelor sârbești, delegația din Bujor a trebuit să meargă pe picioare până la gara Ilia⁵⁷. Și delegația comunei Fârdea formată din 11 persoane în frunte cu preotul George Garoiu, a folosit căi lăturalnice de frica jandarmilor unguri. “De la Făget până la Ilia ne-a fost mai frică. La Ilia s-au adunat caruri din diferite părți care numai cântece patriotice au cântat. Săltau inimile de bucurie. Deși era vreme urâtă, nimeni nu regreta”⁵⁸. De la Poieni a plecat doar Filimon

⁴⁹ Ion Enășescu, Gărzile naționale din împrejurimile Făgetului. *Renașterea bănățeană*, Timișoara, nr. 1452 din 29 noiembrie, (1994), 11, vezi și Ion Enășescu, Silvia Enășescu, *Monografia comunei Coșava* (manuscris)

⁵⁰ *Românul*, an. VII, nr. 11 din 8/21 noiembrie, (1918), 1.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene. 1914-1919*, coordonator Ioan Munteanu, București (1983), 151.

⁵³ *1918 la Români*, vol. X, (1989), 132.

⁵⁴ *Ibidem*, 57.

⁵⁵ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara (1994), 251.

⁵⁶ Ne cheamă libertatea națională. *Drapelul*, an. XVIII, nr. 122, din 15/28 noiembrie (1918), 1, vezi și Valeriu Braniște, *De la Blaj la Alba Iulia*, Timișoara (1980), 383.

⁵⁷ Arhiva Muzeului Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu, dosar Bujor, nr. 31.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar Fârdea, nr. 78.

Bublea deși doreau și alții dar “nu îndrăzneau a se expune pericolului ce-i aștepta din partea maghiarilor, dacă România nu câștiga. A trecut în mod clandestin prin munți și pe văi de frica gărzilor ungurești ce păzeau să nu treacă românii la Alba Iulia”⁵⁹. Singurul delegat care a plecat din Breazova, Ion Lăpușean, a nimerit tocmai în trenul în care maghiarii au tras ucigându-l pe Ioan Arion în gara Teiuș, în timp ce flutura un mare steag românesc. “Pe drum de la Ilia spre Alba Iulia a auzit multe salve de pușcă din partea Gărzii maghiare împușcând pe unul din tren”⁶⁰. Așa cum se cerea și în convocarea publicată în ziarul “Românul” din Arad, pe lângă delegații cu drept de vot au participat la Marea Adunarea Națională zeci de mii de români. Numărul participanților din zona Făgetului a rămas necunoscut, pentru că ei nu mergeau în mod oficial, “ci din prea mare dor de unire”⁶¹.

Printre cei 1228 de delegați ce au votat la 1 Decembrie 1918 unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, se aflau și Victor Feneșiu, George Gârda, Vasile Iancu, Dănilă Ilișescu, Sebastian Olariu (Făget), Constantin Corunțiu (Bichigi), Ioachim Florescu (Povergina), Petre Cernescu (Bătești), Iosif Capotescu (Brănești). Și ei credeau că va începe o nouă eră în istoria românilor. Dând glas acestor trăiri ziarul “Drapelul” consemna: “Am înviat! Suntem și vom fi. De acum încolo prezentul și viitorul este în mâinile noastre. Ne vom ocărui prin noi înșine și singuri vom decide de destinele noastre”⁶². Printr-o telegramă trimisă din Făget, chiar în ziua de 1 Decembrie, avocatul Aurel Hădan își exprima deplina satisfacție față de cele hotărâte la Alba Iulia. “Aderăm din inimă la sublima hotărâre a marii adunări naționale din Alba Iulia. Trăiască unirea tuturor românilor!”⁶³.

Nici pentru zona Făgetului unirea cu România n-a fost un dar, ci rezultatul firesc și meritat al unui șir nesfârșit de lupte și suferințe. Chiar dacă în zonă nu s-au desfășurat operațiuni militare, exista la Făget un spital improvizat

condus de doctorul Gligore Scheda⁶⁴. Și locuitorii din această zonă au plătit mult dorita unire cu un important tribut de sânge. Populația scade în mod evident în toate localitățile, în anii războiului – și datorită gripei spaniole -, în timp ce numărul crucilor din cimitire era în continuă creștere. Pe câmpurile de luptă și-au dat viața pentru libertate și unitate un număr apreciabil de locuitori din Făget (38), Bătești (23), Băsești (15), Bichigi (21), Brănești (29), Jupînești (12), Bunea Mare (19), Povergina (14), Temerești (24).

* * *

Și în nord-estul Banatului, la sfârșitul anului 1918, s-au confruntat două lumi. Una constituită, în cea mai mare parte, din reprezentanții autorităților maghiare și ai comunității evreiești din Făget, se afla în agonie și acționa în disperare de cauză. Cealaltă, formată din reprezentanții populației majoritare, era insuficient organizată și se manifesta anarhic sub impulsul acțiunilor vindicative a celor întorși de pe front cu un mare orizont de așteptare și a celor care, rămași acasă, au simțit greutatea războiului și umilința unor autorități ce acționau discreționar de parcă puterea lor era veșnică. Confruntarea a fost dramatică, cu episoade de-a dreptul tragice, cu acțiuni, de-o parte și de alta, condamnabile. Din fericire timpul a vindecat aceste răni, pentru că noul stat național unitar român s-a preocupat de crearea cadrului legal care să asigure deplina egalitate între toți cetățenii români indiferent de naționalitate⁶⁵.

Pentru exemplificare redăm 3 documente referitoare la aceste evenimente.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar Poieni, nr. 150.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar Breazova, nr. 25.

⁶¹ *Ibidem*, dosar Fărășești, nr. 78.

⁶² *Drapelul*, an. XVIII, nr. 124 din 20 noiembrie/3 decembrie, (1918), 1.

⁶³ *1918 la Români*, vol.X, p.309. Aurel Hădan s-a născut în 1885 la Lalașinți. După terminarea studiilor secundare a urmat dreptul la Universitatea din Cluj. În 1913 s-a stabilit ca avocat în Făget. După 1918 va fi primul președinte a Judecătoriei din Făget și va fi ales de două ori deputat în Parlament (*Almanahul Banatului*, Timișoara (1929), 211).

⁶⁴ *Răsunetul*, Lugoj, an.XI, nr. 40 din 2 octombrie, (1932), 4. Ceh de origine, după ce-și face studiile universitare la Praga și practica spitalicească la Budapesta, dr. Scheda se stabilește în Făget. Se bucură de un mare prestigiu participând la numeroase manifestări științifice.

⁶⁵ *Minoritățile naționale din România 1918-1925. Documente*, corodonator Ioan Scurtu și Liviu Boar, București (1995); vezi și: Gheorghe Iancu, *Problema minorităților entice din România în Documente ale Societății Națiunilor (1923-1932)*, Edit Argonaut, Cluj-Napoca (2002).

Însemnările preotului Ioan Alexandrescu privind evenimentele din toamna anului 1918

„Sub nr. 4989/1914 am primit înalta ordinațiune a Preasfințitului Domn Episcop Dr. Miron Cristea pentru a procura o condică parohială, în care să se adune toate datele referitoare la războiul european.

Comuna de sub păstorirea mea nefiind direct atinsă de focul beligeranților, mă voi sili a însemna numai lucruri adevărate.”

„În data de 24 octombrie 1918, la orele 8 dimineața, au venit garda maghiară (în nr. de 25) în comuna noastră Breazova, căutând pe Arsene Gligor, fost servitor la fabrica din Margina, fiind denunțat că cu știrea lui s-ar fi jefuit fabrica, l-au prins, l-au bătut cu puștile, apoi l-au legat.”

În timpul până l-au ținut legat, unii din gardiști au umblat prin sat, zicând că vreau să caute obiectele furate de la fabrică. Cu ocaziunea aceasta, la locuitorul Ilie Opreșcu au aflat în ladă 8 300 cor., aducând banii la casa comunală, împreună cu muierea lui Ilie Opreșcu, care mereu să ruga să-i dea banii înapoi. Banii îi aveau câștigați din vânzarea unor vite ale lor. După ce s-au vorbit gradiștii între ei, i-au predat banii înapoi în sumă de 2 380 cor., spunând că atâția au fost și așa Ilie Opreșcu au rămas în pagubă cu suma de 5 980 cor.

Cam pe la 9 ore am fost chemat și subsemnatul la casa comunală, unde am fost întrebat despre purtatea lui Arsene Gligor; am răspuns că au fost copil sărac, dar onest, că ar fi comis ceva la jaful de la fabrica din Margina, nu s-au putut adevveri. Pe la 10 ore din nou am fost chemat la casa comunală ca să împărtășesc pe numitul Arsene Gligor cu Sfinte[le] Taine, spunând c-au să-l împuște. Nu l-am putut împărtăși cu Sfinte[le] Taine, fiind din bătaie tot plin de sânge, i-am făcut o scurtă rugăciune și, fără să i se spună sentința pentru ce are să moară, a fost întrebat cine să-i lege ochii. La voința dânsului i s-au legat ochii de judele comunal Ilie Opron, când apoi au fost împușcat în vale lângă casa comunală, cu trei gloanțe de pușcă. Din locul de unde l-au împușcat, mâine zi, în 25 oct. 1918 au fost înmormântat.

A fost june în vârstă de 28 de ani, necăsătorit.”

„Tot în data de 24 oct. 1918, pe la jumătate la opt oare venind garda mai sus numită în hotarul Marginei, au întâlnit pe locuitorii, țigani Ioachim Poneavă și soră-sa Elena, măritată Imbrescu, aducând lemne cu caru de la fabrica bătrână, pe susnumitul Ioachim Poneavă l-au împușcat în picior și [l-au] bătut cu puștile, l-au lăsat aproape mort acolo, soră-sa Lena au fost bătută și împușcată pe 9 locuri, dar ca prin minune au scăpat cu viață, iar fratele său, Ioachim, după un chin de 8 zile au murit. În învălmășeala lor, gardiștii s-au împușcat și ei, unu dintre ei rămânând mort pe loc.”

Condică parohială cu privire la soldații duși în război (manuscris nepaginat). Arhiva Bisericii Ortodoxe Breazova

Doc. nr. 2

Informații privind evenimentele anului 1918, dintr-o plângere adresată de 41 de locuitori din Sintești armatei române

Către Comandamentul cel mai apropiat al
armatelor regulate române
D-lui Plutonier Major
Gheorghe Muscalu

Subsemnatii, ne luăm voia de a ne adresa cu următoarea jălbuire de natură gravă către d-voastră:

În prima jumătate a lunii noiembrie a an.[ului] 1918, pădurarul ungur Imre Vizauer, din dușmănia către poporul nostru românesc, a făcut o arătare falsă și a adus miliție ungurească din banda roșie, care a și venit la noi în comună cu mitraliere, grenade și alte munițiuni ca să pedepsească oamenii de aici care n-aveau nici o vină; arătarea lui Vizauer contra noastră a fost făcută în așa fel, că tot el a indicat în arătare că câți dintre oameni să fie spânzurați; câți pușcați; câți bătuți pînă la sânge, cu un cuvânt, el ne-a arătat făr[ă] de vină, el ne-a și judecat și banda roșie avea să execute cele arătate de el. Soldații unguri din banda roșie venind în comună au primit o sfoară lungă de la soția notarului Desideriu Sărăfolean, cu care sfoară legau cete de români și, bătându-i până la sânge, îi duceau la primărie ca să-i puște și execute, toate erau pregătite pentru a executa pe cei duși acolo, când în oara 12 a venit într-ajutor Garda Națională Română din Făget. Aceasta o pot

confirma martorii Ioan și Romul Iancu, Ioan Honaie și toți, noi, locuitorii din Sintești, care au suferit cumplit cu acea ocazie.

1) Pădurarul Imre Vizauer, ca agent comunist, a făcut și face și de prezent în grai viu și [prin - n.n.] răspândirea de pamflete bolșeviste, propagandă în favorul acestora; aceasta o poate confirma Ioan Toma, voluntar în armata română și alți locuitori de aici, din Sintești.

2) Pădurarul Imre Vizauer, din dușmănie, a făcut... mincinoasă contra bătrânului nostru preot, Partenie Matei, care, în chipul cel mai infam, a fost batjocorit din partea primpretorului român, dr. Victor Chiriță din Făget, cu care acest faimos Imre Vizauer și-a făcut legături, deoarece primpretorele V. Chiriță l-a jurat și, spre batjocura românilor, l-a reintegrat în postul de pădurar. Și lemnele sechestrate din curtea preotului nostru, chiar și din cele plătite mai de, mult la autoritățile silvice foste ungurești, au fost duse la Făget și din lemnele de ars, 2 trăsuri au fost puse la dispoziția primpretorului, dr. V. Chiriță; această insultă ce s-a adus venerabilului nost părinte și, indirect, și nouă, o pot confirma: Romul Iancu și Ioan Cureac din Sintești:

3) Acest pădurar a furat pădurea erarială în chipul cel mai îngrozitor, ziua și noaptea... și acum voiește să arunce paguba de pădure asupra românilor noștri frunțași din comună, cu care a stat și stă și azi pe picior de război.

Pe baza acestora, cerem imediată cercetare din partea glorioasei noastre armate regulate românești, având convingerea că numai d-voastră ne puteți face dreptate și depărtarea lui Imre Vizauer din comuna noastră și pedepsirea lui aspră pentru multele suferințe ce ne-a cauzat, depărtarea din jandarmeria română a acelor carea au servit ca jandarmi unguri, cum este și plutonierul din Făget, și care sunt de naționalitate unguri; și administrația de plasă să ne fie românească și nu ungurească, cum o poartă și acum primpretorele dr. V. Chiriță și funcționarii administrației care nu se pot desface de unguri cerem să fie înlocuiți cu domni ofițeri și soldați din armata din vechiul regat, căci, dacă și pe mai departe vom fi ocârmuiți aci, vom pieri și vom ajunge la cea mai mare desnădejde.

În așteptarea unei rezolvări urgente, favorabile, drepte și românești, semnăm. Devotați fii ai patriei române.

Sintești, la 15 iunie 1919
[Urmează 41 de semnături]

Doc. nr. 3

Evenimentele anului 1918 în comuna Fârdea

La vestea neașteptată că armatele germane au fost răpuse de trupele române, nu se mai vorbea în comună decât de aceste evenimente. Toți, fără deosebire de etate, se bucurau și așteptau cu cea mai mare nerăbdare desfășurarea evenimentului mult dorit. Când, prin noiembrie 1918, se răspândise vorba că românii din Ardeal și Banat vor fi chemați la o mare adunare la Alba Iulia, în care adunare să se hotărască alipirea acestora la patria mamă, însuflețirea a fost mare. Deși cam departe de linia ferată, totuși 11 persoane, în frunte cu preotul George Garoiu, au mers la această adunare. Pare că nu ne venea a crede că vom scăpa de sub jugul ungarilor. Când însă gara Ilia-Mureșana, unde a trebuit să așteptăm mai mult pare, ne-am întâlnit cu alte grupe de români cari mergeau și ei ca și noi la Alba Iulia, cântând cântece patriotice, ne simțeam transpuși pe altă lume.

După reîntoarcere, în proxima zi, prin batere de tobă s-a adunat credincioșii comunei, unde li s-a explicat hotărârea adusă la Alba Iulia, că noi pe veci ne-am alipit la regatul român. După fețele și manifestările lor se cunoștea bucuria internă, care îi frământa.

Zilnic se reîntorceau de pe front. Pentru păzirea averii și a ordinii s-a înființat o Gardă Națională de 127 de persoane, având de președinte pe preotul G. Garoiu, iar de comandant, pe neguțătorul Ioan Beșileu. Trupe gardiste maghiare nu s-au ivit în comună.

Un eveniment însemnat a fost următorul:

Inginerul silvic Kiss a venit în comună cu jandarmi maghiari ca să silească pe oameni a plăti lemnele din pădurile statului. Ei au sosit în comună seara și dimineața urma să umble prin comună după lemne. La auzul acestora s-au adunat gardiștii și aproape toți oamenii din comună și, în revărsatul zorilor, s-au prezentat toți la locuința erarială, unde erau găzduiția jandarmii cu inginerul silvic. Aici au înconjurat casa și i-au silit să părăsească comuna, după ce au promis că nu le mai poartă grija de lemne. Au voit să-i dezarmeze, dar la rugarea inginerului silvic nu au fost dezarmați, ci au fost petrecuți până la marginea comunei de popor și gardiști în zbierături și hulituri.

Comuna Fârdea, dimpreună cu filia Hăuzești, fiind departe de linia ferată (Lugoj 33 km, Făget

15 km) nu au avut de suferit sub dominațiunea sârbă. O dată s-au prezentat în comună 12 călăreți francezi care își aveau sediul în Făget.

Fârdea la 20 iunie 1934

George Garoiu,
Paroh

Muzeul Banatului Timișoara. *Fond Ilieșiu*

CONTRIBUTIONS OF THE NATIVE BANATIAN TO THE GREAT UNION

Summary

Towards the end of 1918 two groups of people confronted each other in the north-east of the Banat area. One of the groups consisted of Hungarian authoritative representatives and of the Hebrew community of Făget. They were struggling with death and were acting in despair. The other group of people, formed by the representatives of the majority population was insufficiently organized and thus they appeared anarchically on the spur of the revengeful actions of those just back from the war as well as of those who, from home, experienced the hardships of the war.

Some of the humble local authorities, who acted discretionary, as if their power were everlasting, played a great part in this anarchy.

The fiction was dramatic and was followed by purely tragic episodes and blamable actions on both sides. Fortunately, the wounds were healed in the course of time, because the new Romanian Unitary National State was concerned with creating the legal environment to ensure a complete equality between all Romanian citizens, regardless of their nationality.

The entire legislation which was adopted was based on the non-discrimination principle on ethnic criteria. There were justified dissatisfactions, as the Great Romania was not an ideal state. Both with its lights and shadows, it was the homeland of all its citizens, including those belonging to national minorities.

Anyway, the events will last, and that is why they must be recorded by historians exactly in the way they took place. At the same time, the reader must interpret them without them from the historical context.

This is the withdrawing very message of the present article.

